

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Gazdaság-, Régió- és Politikatörténeti Műhely**

Nagy László

**Az „ifjabb” Andrássy
Ifj. gr. Andrássy Gyula politikai, tudományos és kulturális
tevékenységének fő irányelvei**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Témavezetők:
Dr. M. Kiss Sándor DSc, professor emeritus
Dr. Horváth Attila PhD, habil., intézetvezető egyetemi docens**

Budapest, 2014

I. A kutatás előzményei, problémafelvetés

2010-ben, ifj. gr. Andrassy Gyula (Töketerebes, 1860. június 30. - Budapest, 1929. június 11.) születésének 150. évfordulóján került kiadásra A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum és az Ifjabb Gróf Andrassy Gyula Alapítvány gondozásában *Az európai utas – Ifjabb gróf Andrassy Gyula emlékezete* c. emlékkötet, amelyben a Dr. habil. Holló József Ferenc altábornagy vezette szerkesztőbizottság két fejezet (*Ifjabb gróf Andrassy Gyula kultúrtörténelmi jelentősége, A nemzetközi integráció Andrassy Gyula eszmerendszerében*) megírására kért fel. Tulajdonképpen ezek a fejezetek jelentik a kutatásaim kiindulópontját, amelyet később a disszertáció megírása folyamán jelentős mértékben – további kutatásaim tükrében – kibővítettem, árnyaltam.

A magyar történelem elfeledett személyiségei között foglal helyet ifj. gr. csíkszentmihályi és krasznahorkai Andrassy Gyula. A köztudatban id. gr. Andrassy Gyula fiaként, a „vörös grófné”, Andrassy Katinka nevelőapjaként, „Duci bácsi”-ként és a Monarchia utolsó külügyminisztereként (1918. október 24. - november 2.) számon tartott arisztokrata politikus a XX. század első három évtizedének egyik meghatározó magyar politikusa és gondolkodója volt. Az életművének átfogó történelmi feldolgozása, elemzése és értékelése azonban több szempontból is problematikus. Az apja bűvkörében és árnyékában felnőve a családi háttér egyszerre jelentett előnyt és hátrányt a számára. Széles látókörű, sokoldalúan művelt személyiség lévén foglalkozott diplomáciával, belpolitikával, pártpolitikával, jogtörténettel, műgyűjtéssel, esztétikával. Mindvégig törekedett a teljességre, a szintézisre, de műveit olvasva számos esetben egy minőségileg igencsak hullámzó életművet örökül hagyó, szétforgácsolódott ember jelenik meg előttünk. Ezt a szétforgácsolódást alátámasztja a grafomániája is.

II. Kutatási módszertan

Jelen disszertáció főként az eddig nem feldolgozott és nem analizált korabeli primer forrásanyagra támaszkodva ifj. gr. Andrassy Gyula politikai, tudományos és kulturális tevékenysége fő irányelveinek bemutatását tűzi ki célul. Ifj. Andrassyt elsősorban, mint gondolkodót szeretném láttatni – az általa művelt főbb területeken mindenütt a legfontosabb összefüggések kiemelésére törekedtem.

A Dessewffy Aurél-típusú, fontolva haladó arisztokrata államférfi történeti megítélését problematikussá teszi, hogy lényegében két, egymással ellentétes képet alakított ki róla a szakirodalom. A harmincas évek legitimista történészei kritikátlanul magasztalták az alakját, míg a szocializmus évtizedeiben igyekeztek a „pléhgatyás, fekete gróf”-ot minél ellenszenvesebb színben feltüntetni. Mindkét torzítás sokat ártott az „ifjabb” Andrássy megítélésének.

A politikus életművét történetileg a harmincas években kezdték értékelni, legitimista irányvonalat képviselő történészeknek és publicistáknak köszönhetően. Az emlékezete ápolása céljából alakult meg az Országos Andrássy Gyula Emlékbizottság (nem jelezve, az idősebbre vagy az ifjabbra vonatkozik-e az elnevezés). Az ifj. Andrássyval közvetlen baráti kapcsolatban álló újságíró-történész, a Magyar Nemzet alapító főszerkesztője, Pethő Sándor vezetésével megkezdődtek egy átfogó életrajz előkészítő munkálatai is, de az életpálya feldolgozása a két világháború között nem készült el. Még ifj. Andrássy életében, 1924-ben jelent meg Pethő Sándor *Andrássy és ellenfelei* c. könyve, amely főként a politikus Tisza Istvánnal, Károlyi Mihállyal és Bethlen Istvánnal való ellentétére reflektál, nem elfogulatlanul. Pethő ifj. Andrássy halálának egy éves évfordulóján, 1930-ban a Magyar Nők Szentkorona Szövetségében tartott beszédet *Gróf Andrássy Gyula emlékezete* címmel, a méltatás könyv formájában is megjelent.

A Honvédelmi Minisztérium jogásza, a II. világháború után a párizsi emigrációban tevékenykedő jogászprofesszor, Dr. Thewrewk-Pallaghy Attila az Országos Andrássy Emlékbizottság 1932. április 12-i ülésén tartotta meg népszerűsítő jellegű, *Az egyedüljáró* c. előadását, amely szintén megjelent könyv alakban is. Thewrewk-Pallaghy *Az ifjabb Andrássy és a különbékésérlete* c., értékes adalékokkal megírt könyvében (1934) ifj. Andrássy I. világháború alatti diplomáciai tevékenységével foglalkozik.

Kertész János *Ifjabb gróf Andrássy Gyula és a magyar-osztrák monarchia* (1934) és *Lengyelország és az Andrássyak* (1936) c., két könyvének szubjektív szemléletét kárpótolja, hogy a szerző elkészítette ifj. Andrássy írásainak teljes magyar és idegen nyelvű bibliográfiáját (1933), igazi kiindulópontot adva a politikus személyével és a korszakkal foglalkozó történészeknek. Kutatásaim során számomra ez az összesítés jelentette a primer források kiindulópontját.

A korabeli szakirodalomból megemlítendő még a szintén a közjogi historizmus elvi talajára helyezkedő Dr. Lutter János egyházjogász, jogakadémiai tanár *Ifj. Andrássy Gyula gróf politikai eszméi* c. tanulmánya a Külügyi Szemle 1930-as évfolyamában. Az írás adós marad

az átfogó elemzéssel, a szakfolyóirat irányultságának megfelelően főként ifj. Andrássy Gyula külpolitikai tevékenységére koncentrál.

Nem kifejezetten történettudományi munka, de megvilágítja a korszak hátterét Hegedűs Lóránt (az első Teleki- és a Bethlen-kormány pénzügyminisztere) *Két Andrássy és két Tisza* c. könyve (1937). A dualizmus második periódusát a hanyatlás időszakaként jellemzi a szerző: ifj. Andrássy és Tisza István egyaránt az apjaik visszfényében, az első generáció letűnt dicsőségének árnyékában jelenik meg.

A külföldi szakirodalomban behatóbban a lengyel, katolikus univerzalizmust képviselő filozófus-író-történész, Marian Zdziechowski foglalkozott ifj. gr. Andrássy Gyula személyével. A politikus emlékének ajánlott, 1933-ban megjelent *Wegri i dookola wegier* (*Magyarország és Magyarország körül*) c. művének két fejezete ifj. Andrássy lengyel államiság helyreállítása érdekében folytatott diplomáciai tevékenységét összegzi.

Az Andrássy-felmenők és ifj. Andrássy műgyűjtői tevékenységére vonatkozóan az első átfogó művészettörténeti elemzést Gombosi György írta 1927-ben, a Szinyei Merse Pál Társaság – Majovszky Pál szerkesztésében megjelent – *Magyar Művészet* c. folyóiratában.

Az 1945 utáni történetírás elsősorban a Károlyi Mihállyal, ill. a munkásmozgalommal és a nemzetiségekkel kapcsolatos ellentétét domborította ki. Összefoglaló monográfia nem készült a politikus életéről. Napvilágot láttak Károlyi Mihály és felesége, Andrássy Katinka visszaemlékezései: Károlyi Mihály *Andrássy, vagy az arisztokrata* címmel írt visszaemlékezést a *Történelmi Szemle* 1975-ös évfolyamában, a nejének *Együtt a forradalomban* (1973) és *Együtt a száműzetésben* (1977) c. könyvei pedig a Kádár-korszak könyvpiacának mindenki számára hozzáférhető, közvéleményformáló darabjai voltak.

Ifj. Andrássy plurális választójogi tervezetét bíráló közismert kordokumentumok Ady Endre *Pannónia grófnő szekere* c. költeménye és a Huszadik Század 1908. decemberi száma, t.k. Jászi Oszkár tanulmányával és nemzetközi közéleti személyiségek kritikájával.

A szocialista kultúrpolitika nagy hangsúlyt fektetett a munkásmozgalmi dokumentumok minél szélesebb megismertetésére, terjesztésére. Ennek jegyében adták ki *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai* köteteit (III. kötet – 1955, IV. kötet I. rész – 1966), amelyekben számos korabeli forrásanyag, köztük a Népszava vonatkozó cikkei helyet kaptak. Ifj. Andrássy és a munkásmozgalom ellentéte szemléletesen, bár az utóbbi szemszögéből és érvelésével bontakozik ki a forráskiadvány lapjairól. A nemzetiségekkel való, a csernovai tragédiával végsőkéig kiéleződő konfliktus hátterét pedig az *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában* c. forráskiadvány V. kötete (1971) világítja meg.

A rendszerváltást követően a történeti szakirodalomban Szalai Miklós *Ifjabb Andrassy Gyula élete és pályája* c., 2003-ban megjelent monográfiája jelenti a fordulópontot, amely – szakítva mindenfajta berögzült sematikus ábrázolással – objektív, kritikai hangvételével követi végig a politikus életútját. Szalai Miklós számos tanulmányában is árnyaltan mutatja be ifj. Andrassyt: a Világosság 2001-es évfolyamában (7-9. szám) *Ifj. Andrassy Gyula helye a magyar politikai gondolkodás történetében* címmel átfogó elemzést ad, míg a többi tanulmányában az életmű lényeges részletkérdéseire, mint a belügyminiszteri működése előtti időszakára (*Ifjabb Andrassy Gyula gróf pályájának első szakasza. (1860-1904)*. In: Századok. 1997/3.), *Az 1867-iki kiegyezésről* c. könyvére (*Andrassy a kiegyezésről*. In: Valóság. 1995/10.) és a plurális választójogi tervezetere (*Választójogi reformkísérlet a századforduló Magyarországon*. In: Múltunk. 2000/2.) koncentrál. Ifj. Andrassy politikai naplójának részleteit is Szalai Miklós tette közzé a Történelmi Szemle 2002-es évfolyamában (1-2. szám), a nem nyilvánosságra szánt mű háttérének és súlyponti kérdéseinek megvilágításával.

Ifj. gr. Andrassy Gyula életművével foglalkozik a politikus születésének 150. évfordulójára, 2010-ben, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, ill. az Ifjabb Gróf Andrassy Gyula Alapítvány által közösen kiadott *Az európai utas – Ifjabb Gróf Andrassy Gyula emlékezete* c. reprezentatív emlékkönyv is. A kiadványban a politikus jogtörténeti műveiről és belügyminiszterként a magyar jogállamiság továbbfejlesztése érdekében kidolgozott törvényeiről Dr. Horváth Attila írt szemléletes összefoglalót az *Andrassy Gyula életműve az alkotmány és jogtörténet tükrében* c. tanulmányában.

A disszertációmban a terjedelmes életmű feldolgozása során a szekunder irodalom ismeretében és felhasználásával három nagy primer forráscsoportot vettem alapul:

a) ifj. gr. Andrassy Gyula művei:

- könyvek
- tanulmányok
- újságcikkek
- politikai naplója (Albánia megalakítására vonatkozóan) – levéltári forrás (MOL)
- beszédek (köztük a parlamenti beszédek)

b) törvények, rendeletek

c) korabeli sajtóanyagok

A fejezetek tematikus felosztása az ifj. Andrassy által művelt szakterületek szerint körvonalazódott:

a) külpolitika

b) belügy

c) alkotmány- és jogtörténeti tevékenység

d) műgyűjtői és kultúraszervezői tevékenység

Az utolsó nagyobb tematikus egység ifj. Andrassy Horthy-korszakbeli keresztény párti tevékenységével foglalkozik, kiemelve az akkor még fiatal zalaegerszegi plébánossal, Mindszenty Józseffel való kapcsolatát.

Számtalan primer és szekunder forrás feldolgozása és megszürése után kristályosodott ki a disszertációm végleges formája: távlati perspektívából egy olyan látkép felvázolása, amely próbálja megtalálni egy sokoldalú, teljességet kereső, ám éppen széleskörű érdeklődése miatt szétforgácsolódásra hajlamos személyiség közös nevezőjét. Fontosnak tartom ifj. gr. Andrassy Gyula és a vele polemizáló közéleti személyek, gondolkodók érveléseinek minél pontosabb visszaadását, ezt a célt szolgálják a műben található idézetek is. Az ifj. Andrassy műveiből vett idézeteket a régi, ma már számos helyen hibásnak tűnő helyesírásnak megfelelően használom, ezzel is érzékeltetve a korszak atmoszféráját és a politikai írásainak, beszédeinek stílusát...

III. Az új eredmények

I. Ifj. gr. Andrassy Gyula fiatalkorában diplomáciai pályára készült, de az ígéretes kezdet után tevékenysége a magyar belpolitikára összpontosult. A külpolitikára a balkán háborúk alatt terelődött újra a figyelme: kulcsszerepet játszott az önálló Albánia létrehozásának kezdeményezésében, majd – az európai egyensúlyt szem előtt tartva – az I. világháború előtt és alatt Angliával és Franciaországgal kereste a kölcsönös közeledés lehetőségeit, közben pedig a lengyel államiság helyreállítása érdekében is fontos lépéseket tett (bár nem az általa felvázolt módon oldódott meg a lengyel kérdés). Gondolatai közül a leginkább előremutató a Magyarország európai integrációjával és Közép-Európa egységesítésével kapcsolatos, Friedrich Naumann Németországnak alárendelt Közép-Európa-víziójával polemizáló koncepciója. Elképzeléseit közös külügyminiszterként a Monarchia utolsó két hetében már nem állt módjában megvalósítania.

II. Ifj. Andrassy politikai tevékenységének legellentmondásosabb időszaka a belügyminiszteri működése. Bár továbbfejlesztette a magyar jogállamiságot több általa hozott törvénnyel, alkotmánybiztosítékokkal és korszerűsítette nyugati modellek alapján az állam külső kereteit és működését, a nemzetiségek és a baloldali mozgalmak által felvetett

kérdésekre – a Monarchia politikai elitjének más politikusaihoz hasonlóan – ő sem tudott adekvát válaszokat adni. Mivel belügyminiszterként irányítása alá tartozott a csendőrség, őt tették felelőssé a 15 emberéletet követelő, 1907. október 27-én lezajlott csernovai tragédiáért. Hivatali ideje alatt számos aratósztrájk és munkásmozgalmi megmozdulás letörésére, szakszervezeti csoport felfüggesztésére, ill. nemzetiségi és munkásmozgalmi sajtóperre került sor. Bel- és külföldön egyaránt sokat vitatott plurális választójogi tervezete csak még inkább növelte a belpolitikai feszültségeket.

III. Pártszervezéssel is kísérletezett: annak ellenére, hogy nem volt kifejezetten szervező alkat, számos politikus tömörült köréje. A dualista rendszerben az 1906 és 1910 között kormányzó koalíció meghatározó erejét adta pártja, az Országos Alkotmánypárt (1905-10, 1913-18), amely azonban nem tudta a feszültségeket felszámolni. A korábban ateista nézeteket valló ifj. Andrássy a Horthy-korszakban a keresztény-legitimista csoportosuláshoz tartozott (az ellentmondásra sokan felhívták a figyelmet és el is marasztalták miatta), mint a kormánykoalícióban részt vevő Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, ill. a második királypuccs után a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt elnöke. Mindkettő Zala vármegyei és Zalaegerszegi elnöke az akkor még fiatal zalaegerszegi plébános, Mindszenty József volt. Megfigyelhető tendencia, ifj. Andrássy pártjai sajnálatos módon egy idő után eljelentéktelenedtek, perifériára szorultak. Ennek oka abban keresendő, hogy ifj. Andrássy nem volt politikai ellenfeléhez, Tisza Istvánhoz hasonlóan autoriter személyiség és az általa képviselt arisztokratikus fontolva haladás sem tudott nagy tömegeket mozgósítani. A pártjaiban pályájukat elkezdő politikusok, közéletti személyek, mint Bethlen István, gr. Esterházy Móric vagy Mindszenty József előbb-utóbb a saját útjukra léptek...

IV. Ifj. Andrássy jog- és társadalomtudományi tevékenységének a magyar alkotmányjog és alkotmánytörténet állt a középpontjában. A közjogi historizmus értelmezési tartományán belül megírt tudományos főmű, *A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okai* c. háromkötetes monográfiája (1901, 1905, 1909) a magyar alkotmánytörténet töredékes mivolta ellenére is nagyszabású, szintetikus összefoglalója. A főművet leszámítva ifj. Andrássy egyéb tudományosnak szánt művei többségében egyrészt a grafománia, másrészt – miként *Az 1867-iki kiegyezésről* (1896) c. könyve – a kiegyezés feltétlen igazolását megcélzó aktuálpolitikai mondanivaló áldozataivá váltak. Historiográfiai szempontból kiemelendő a Szekfű Gyula *A száműzött Rákóczi* c. könyvéhez írt, azonos című konstruktív bírálat (1914),

melyben a labanc történetírás alkotásaként összességében méltányolja ifj. Andrassy az akkor fiatal történész művét.

V. Az a terület, amellyel ifj. gr. Andrassy Gyula a szabadidejében legszívesebben foglalkozott, a műgyűjtés volt. Az apjától örökölt, Fő u. 11. szám alatti budapesti palotájában és a tőketerebesi, majd a tiszadobi kastélyában elhelyezett magángyűjteményét biztos szemmel fejlesztette tovább, elsőként gyűjtve a francia impresszionista festők alkotásait. Az akkori kortárs magyar festők közül Szinyei Merse Pál és Rippl-Rónai József álltak legközelebb az ízlésvilágához. Művészeti tárgyú tanulmányokat is írt, ezek egyikében, Nemzeti Szalon 1912-es almanachjának előszavában fogalmazta meg gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszteri tevékenysége előtt, minden sovinizmustól mentesen a kultúrfölény-elméletet. Reprezentatív tisztségként az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat és a Nemzeti Szalon elnöki tisztét is ellátta – az előbbiben jóval az akadémikus hagyományokat képviselő szervezet fénykorát követően, az utóbbiban Ernst Lajossal együtt jelentős kiállításokat szervezve, viszont Ernst kibuktatása után nem akadályozva meg az eljelentéktelenedést. Miként a pártéletben, itt is megnyilvánultak ifj. Andrassy szervezői tehetségének korlátai...

Ifj. gr. Andrassy Gyula életművének egyre mélyebb rétegeit megismerve kirajzolódik a kutató előtt, a politikus a magyar arisztokraták Desseffy Aurél-féle fontolva haladék típusának jellegzetes megtestesítője. Ez a fontolva haladás jelöli ki perspektíváját, mozgásterét és korlátait egyaránt.

IV. A témában végzett publikációs tevékenység és konferencia-előadás

- *Ifjabb gróf Andrassy Gyula kultúrtörténeti jelentősége; A nemzetközi integráció Andrassy Gyula eszmerendszerében.* In: Az európai utas. Ifjabb Gróf Andrassy Gyula emlékezete. Bp., 2010, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Ifjabb Gróf Andrassy Gyula Alapítvány. 108-131.o. és 133-150.o.

- *Tisza István és ifj. Andrassy Gyula politikai küzdelme.* In: Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Szerkesztette: Maruzsa Zoltán, Pallai László. Debrecen, 2011, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 79-96. o.

- „*Gr. Tisza István és ifj. gr. Andrassy Gyula politikai küzdelme*” – Előadás a Tisza István Emlékkonferencián az ELTE BTK Gólyavárában 2011. május 5-én.